

„Anklopfzeremonie“ alebo pohľad do habsburských pohrebných rituálov

Karol Gazdík

30. septembra 2022 ✚ *História Kultúra*

Jej Veličenstvo kráľovná Alžbeta II. je mŕtva. V pondelok 19. septembra svet sledoval jej veľkolepý pohreb, v ktorom mnohí kresťanskí pozorovatelia vnímajú hlbokú sakralitu, a to i napriek tomu, že ide o obrady Anglikánskej cirkvi. V závere pohrebu lord Chamberlain (najvyšší úradník Kráľovskej domácnosti Spojeného kráľovstva a teda najvyšší kráľovnin komorník) „láme“ nad rakvou Jej Veličenstva kráľovnej Alžbety II. svoju úradnú palicu, čo je symbol ukončenia Jej vlády, rozpustenia kráľovninho dvora a celkovo taká symbolická bodka za alžbetínskou érou.

Toto lámanie palice, v ktorom vidím aj malý odkaz na pominuteľnosť pozemských statkov, bolo súčasťou obradu „rozžehnanie sa s telom“ zosnulej kráľovnej v Kaplnke sv. Juraja na hrade Windsor a koná sa po zložení kráľovských insígnií z rakvy zosnulého monarchu.

Na zmienené „lámanie palice“ som bol z celého kráľovninho pohrebného obradu zvedavý asi najviac. No pripomenulo mi to zároveň bohatý diapazón pohrebných obradov, ktoré používali Habsburgovci. Popri zvýšenom záujme o britskú monarchiu v súvislosti s úmrtím Jej Veličenstva kráľovnej Alžbety II. vám chcem preto pripomenúť aj našu dynastiu a to, ako vyzerali ich pohreby. Chcel som o nich pôvodne písať počas „dušičkového mesiaca“ november, no dianie vo svete monarchie rozhodlo inak.

Od roku 1633 sa príslušníci habsburskej a habsbursko-lotrinskej dynastie pochovávali vo viedenskej Kapucínskej krypte (*Kapuzinergruft*) nesúcej aj meno Cisárska krypta (*Kaisergruft*). Budem však používať výraz Cisárska hrobka. Zakladateľkou tejto hrobky je Anna Tirolská, manželka rímskonemeckého cisára Mateja II. Habsburského, ktorá na tomto mieste založila pred svojou smrťou kapucínsky kláštor s kryptou. Miesto svojho posledného odpočinku tu našlo 145 členov rodu, z toho 12 cisárov a 18 cisárovien a kráľovien. Posledný Habsburg, ktorého telo sem bolo uložené, je Otto von Habsburg, syn posledného cisára Karola I., ktorý zomrel v roku 2011. Cisárska hrobka je unikátnym miestom triumfálnych spomienok na veľkosť tohto rodu, no zároveň symbolom pominuteľnosti. Viac o nej však napíšem v inom článku.

Viedenský Kapucínsky kostol, vpravo vchod do cisárskej hrobky

zdroj: wikimedia commons

Mierne znepokojivým faktom je, že v rokoch 1637 až 1878 sa telá, srdcia a orgány Habsburgovcov pochovávali oddelene, teda v troch súčasných pohreboch. Cisárska hrobka bola miestom pre ich nabalzamované telá, Hrobka srdc v Augustiniánskom kostole bola miestom pre srdcia Habsburgov a vo Vojvodskej hrobke Dómu svätého Štefana boli v medených nádobách pochované ich orgány. Dôvodom trojnásobných pohrebov bolo, že každý z menovaných kostolov usiloval pre zvýšenie vlastnej prestíže o to, aby bol miestom posledného odpočinku Habsburgovcov. Posledným príslušníkom tejto starobylej dynastie, ktorý bol pochovaný „trojitým pohrebom“, bol arcivojvoda František Karol Jozef Habsbursko-Lotrinský, otec rakúskeho cisára Františka Jozefa I.

Páter Gottfried Undesser, už zosnulý kapucín a kustód Cisárskej hrobky, uviedol v roku 2001, že väčšina členov vládnucej rodiny nepreferovala balzamovanie a skôr si žiadala obyčajné pochovanie v truhle. Za príklad stoja cisárovná Eleonóra Magdaléna a Izabela Bourbonsko-Parmská. Obe odmietli byť po smrti pitvané i balzamované. Balzamovanie sa po praktickej stránke týkalo hlavne panovníkov, ktorých telesné ostatky mali vydržať niekoľkodňové pohrebné obrady, počas ktorých boli aj vystavené na katafalku.

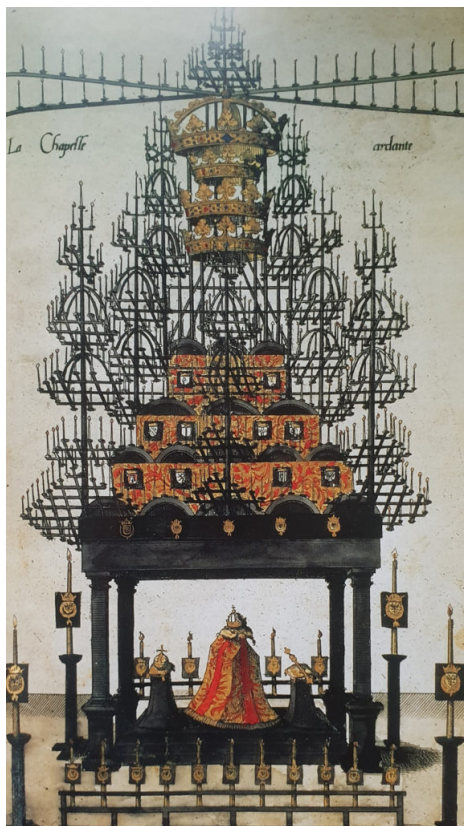
Cisár Leopold I. na smrteľnej posteli

zdroje: HHSTA, Viedeň a Vöclka – Heller: *Život Habsburgovcov*

Najpôsobivejšie požiadavky, ktoré odmietali balzamovanie, boli tie, ktoré vydal pre svoj pohreb Maximilián I. Ten zakázal, aby bolo jeho mŕtve telo balzamované a namiesto toho prikázal, aby bola jeho mŕtvola pokorená – vlasy mu mali byť ostrihané, zuby vylámané a telo zbičované. Po dva dni bola takto zohavená mŕtvola Maximiliána vystavená verejnosti. Zároveň určil za miesto svojho posledného odpočinku úplne iné

miesto, než sa plánovalo – Kaplnku sv. Juraja vo Viedenskom Novom Meste, a to pod stupňami hlavného oltára, oblečený jednoducho do rytierskeho odevu člena Rádu sv. Juraja. Podľa posmrtného portrétu bol jeho závet splnený. Nedokončený Vischerov mnohofigurálny náhrobok v dvornom kostole v Innsbrucku tak zostal iba prázdny kenotafom a pamätníkom dynastie.

Zaujímavým prvkom habsburských pohrebov boli tzv. smútočné konštrukcie známe aj ako *Castrum Doloris*, teda hrady smútku. Tie boli od neskorého stredoveku cez celú ranú novodobú históriu typickým znakom všetkých habsburských pohrebov. Základná forma takejto konštrukcie predstavovala *chapelle ardente* – konštrukciu z latiek, na ktorých bolo pripevnených veľké množstvo sviečok, čo vzbudzovalo dojem horiacej kaplnky. Obvyklými tvarmi týchto konštrukcií boli aj kupolovité baldachýny, aký mal napríklad Rudolf II., či triumfálne oblúky. Smútočné konštrukcie zdobené erbmi, smútočnými nápismi a mottami boli samozrejme neoddeliteľnou súčasťou modlitieb, omši či smútočnej hudby, čo dotváralo celkové posolstvo poslednej rozlúčky.

Smútočné slávnosti pre cisára Karola V. v Bruseli: Castrum Doloris vo sv. Gudule

zdroje: AKG, Berlín a Vocolka – Heller: *Život Habsburgovcov*

Pohrebné obrady Habsburgovcov detailne opisuje vo svojich knihách Magdalena Hawlik-Van de Water. My sa konkrétne pozrieme na pohreb cisárovnjej (z titulu manžela) a kráľovnej Márie Terézie.

„Bezduchá cisárska Najvyššia mŕtvola, ktorá zostávala zatiaľ uložená v cisárskej izbe, bola 30. novembra o 7. hodine večer otvorená a balzamovaná. Exenterácia, ktorej bol prítomný c. a k. protomedicus Kohlhammer, trvala od 7. do 11. hodiny nočnej. Otvorenie a nabalzamovanie vykonávali cisárski a kráľovskí osobní chirurgovia J. Vanglinghen, Ferdinand von Leber a Anton Rechberger, pričom prizvaný bol aj dvorný lekárnik Wenzel Czerny. V piatok 1. decembra skoro ráno bola mŕtvola vystavená vo veľkej dvornej kaplnke na smútočnom lešení

so 4 stupňami pod čiernym baldachýnom, v rehol'nom rúchu. Pri pravej ruke stál strieborný pohár, v ňom srdce; zľava, na treťom stupni zhora od hlavy, kotlík s vnútornosťami. Na šiestich čiernych poduškách vedľa mŕtvoly ležala cisárska, ako aj kráľovská uhorská a česká koruna vedľa arcivojvodského klobúka.

Za hlavou boli vystavené rády a pri nohách sa nachádzal strieborný krucifix s kropeničkou. Celý dvor, ako aj dvorní kapláni a augustiniáni držali denné a nočné zbožné hodinky počas stráže prvých arcierov – cisárskej telesnej stráže, ktorá stála v štyroch rohoch smútočného katafalku s obnaženými zbraňami. Celý zbor dvornej kaplnky spieval denne dopoludnia o 10. hod. a popoludní o 5. hod. Miserere. Tiež boli od 6. hod. ráno až do poludnia u 5 oltárov bez prestania čítané sväte omše. V sobotu 2. (decembra) bol popoludní slávnostne prenesený pohár so srdcom do loretánskej kaplnky a potom kotol s vnútornosťami do vojvodskej hrobky pri sv. Štefanovi.

Vystavené mŕtve telo cisára Františka I. Štefana Lotrinského, manžela Márie Terézie

zdroj: wikimedia commons

V nedeľu 3. decembra, v deň určený na slávnostný pohreb, obsadila už popoludní viedenská posádka infantérie a kavalérie prístupy a ulice a vytvorila špalier pozdĺž smútočnej cesty. V augustiniánskom dvornom kostole sa zhromaždilo rádové i farské duchovenstvo, dvorní radcovia, dvorní sekretári a dikasteriálne úradníctvo; u kapucínov sa naopak zišli c. a k. najvyšší dvorní úradníci, ministri, tajní radcovia a kráľovskí stolníci, ako aj dvorné i mestské dámy.

O 7. hod. bola Najvyššia mŕtvola po predchádzajúcom niekoľkonásobnom výkrope vo veľkej dvornej kaplnke vyzdvihnutá niekoľkými komorníkmi a za sprievodu dvoch hlavných veliteľov c. a k. osobnej stráže prenesená do šesťzáprahového dvorného pohrebného kočiara čakajúceho na vnútornom hradnom nádvorí; sprievod namieril cez Bibliotheksplatz, okolo augustiniánskeho kostola a cez Bürgerspitalplatz do Kapucínskeho kostola.

... Keď prišlo pohrebné vozidlo ku kláštornej bráne, bola rakva zdvihnutá, položená na máry, prekrytá bohatým príkrovom a okrášlená krížom a všetkými c., k. aj arcivojvodskými insígniami. Nato šiel sprievod do kostola po veľkom schodisku, pre túto príležitosť zvlášť zhotovenom, v nasledujúcom poradí: 1. dvorná kapela, 2. kláštorň klérus, 3. dómska kapitula, 4. asistujúci biskupi a preláti v pluviali a s mitrou v počte šesťnásť, viedenský arcibiskup Jeho Eminencia Krištof Bartolomej Anton kardinál Migazzi (gróf z Wallu a Sonennthurmu, ktorý mal okrem iného v Zlatých Moravciach svoje letné sídlo) s asistujúcimi dvornými kaplánmi a 6. rakva.

Bezprostredne za mŕtvolou nasledovali Jeho Výsosť cisár, arcivojvoda Maximilián a vojvoda Albert. Tí niesli voskové pochodne a boli v najhlbšom smútku v dlhých plášťoch, ktorých vlečku niesli c. a k. pázatá. Nasledovali najvyšší dvorskí úradníci, ministri, tajné komory a

čestní hodnostáři dvora s voskovými pochodňami.

Po výkrope bola rakva znesená do c. a k. hrobky 12 otcami kapucínmi, sledovaná Jeho Eminenciou, asistujúcimi a najvyšším hofmajstrom zo Schwarzenbergu a druhým najvyšším hofmajstrom Jeho Výsostou grófom zo Sternbergu. Potom, čo práve tu vykonal kardinál posledný kňazský výkrop, otvoril prvý najvyšší hofmajster rakvu, ukázal mŕtvolu otcom kapucínom a odovzdal im ju do starostlivosti. Keď bola rakva opäť uzavretá, odovzdal najvyšší hofmajster jeden kľúč kvardiánovi a druhý dal uložiť do klenotnice.

Opakovaným smútočným vojenským bubnovaním a tónmi píšťal pred kostolom bolo za najzreteľnejších a na každom viditeľných prejavoch žiaľu ukončená náležitá smútočná rozlúčka s jedným z najväčších a všeobecne obľúbených, naveky nezabudnuteľných monarchov.“

Ďaleko menej okázalé boli tieto ceremoniály u detí Habsburgovcov. Boli pochovávané bez pohrebného sprievodu a do Cisárskej hrobky boli prevezené na voze so šesťzáprahom.

Okolo vstupného ceremoniálu vznikla postupom času legenda, ktorá bola prvýkrát uvedená do praxe pri pohrebe cisárovnej Zity v marci 1989 a potom na pohrebe Otta von Habsburga. I keď je tento príbeh veľmi pôsobivý, nezodpovedá celkom historickej realite. Ide o tzv. *Anklopfzeremonie*. Tento pohrebný rituál by mal vyzeráť nasledovne:

Keď dôjde pohrebný sprievod so zosnulým ku Kapucínskej cisárskej hrobke a dorazí k bráne, majster ceremoniálu v čele sprievodu na ňu zaklope. Za bránou sa ozve: „*Kto žiada o vstup?*“ Ceremoniár predstaví zosnulého všetkými jeho titulmi: „*Cisár rímsky, kráľ český a uhorský, arcivojvoda rakúsky...*“, „*Toho nepoznám,*“ odpovie kapucín za zavretou bránou. Ceremoniár zaklope znovu a na rovnako položenú otázku odpovie skráteným titulom zosnulého. Kapucín znovu odpovedá: „*Toho nepoznám.*“ Ceremoniár zaklope po tretíkrát a teraz na rovnakú otázku odpovie: „*(meno zosnulého), hriešny a smrteľný človek.*“ Na to kapucín odpovie: „*Toho poznám*“ a vpustí sprievod dovnútra.

Anklopfzeremonie – Habsburger Begräbnisritual

zdroj: autorov YouTube kanál

Podľa legendy je však tretia odpoveď na otázku „*Kto žiada o vstup?*“ o niečo dlhšia a dojímavejšia. Znie: „*(meno zosnulého), úbohý hriešnik, ktorého viny sú tak početné, koľko je hviezd na oblohe, žiada o vstup.*“ Táto téma skromnosti má súvis so zbožnosťou Habsburgovcov, no napriek tomu tento obrad nenájdete v takejto podobe v žiadnom z pôvodných ceremoniálov. Karl Vocelka však dodáva, že ceremónia bola vymyslená dobre, lebo môže skutočne pochádzať z dôb baroka.

To, že ide o „nový obrad“ potvrdil aj Páter Gottfried Undesser, keď povedal, že ide o legendu. Preštudoval všetky záznamy v dvornom i štátnom archíve, ale nenašiel žiadny dôkaz od pohrebu Márie Terézie, cisára Františka Jozefa ani iných Habsburgovcov, žeby sa taký rituál pri ich pohreboch používal. No považoval ho za správny z náboženského hľadiska, pretože dáva dokonalý zmysel tomu, aby sme sa zbavili všetkých titulov, keď nastane smrť. Do hrobu si totiž z toho nič nezoberieme – žiadne bohatstvo, moc či tituly.

Zdroje:

Anklopf-Zeremonie war früher unbekannt. In: Kurier.at [online]. Dostupné na: <

<https://kurier.at/stars/anklopf-zeremonie-war-frueher-unbekannt/716.250>> [cit. 2022-09-28].

HAWLIK-VAN DE WATER, Magdalena: *Der schöne Tod*. Berlín: Herder, 1989, 212 s.

VOCELKA, Karl – HELLER, Lynne: *Život Habsburgovcov*. Praha: Plejáda, 2012, 344 s.

URL adresa článku: <http://christianitas.sk/anklopfzeremonie-alebo-pohlad-do-habsburskych-pohrebnych-ritualov/>